

Епископиитѣ брѣгалнишка и велбуждска прѣзъ срѣднитѣ вѣкове.

Отъ Йор. Ивановъ.

Въ исторіята на християнското разпространение между сѣверомакедонскитѣ славѣни брѣгалнишкиятъ край заема първо мѣсто. Благодарение на по-прѣдишни християнски общини, благодарение на покрѣщането на славѣнитѣ въ Брѣгалница два вѣка още прѣди Кирила и Методия, около 680 год.¹⁾, на новия господарь на тази область — Бориса оставало само да закрѣпи новата вѣра срѣдъ завареното славѣнско население, както и да въздигне нови, по-великолѣпни храмове въ мѣстното епископско сѣдалище (870—871 г.).

Прѣзъ началото на срѣднитѣ вѣкове въ Македония Втора (между Осогово и Бѣласица) се споменуватъ между друго и градоветѣ Арμονія и Вѣраула²⁾. Първото име прѣдадено на славѣнски би било Равньн не само по смисълъ, но и по тогавашнитѣ славѣнски звукови закони, толкова повече, че сѣверомакедонскитѣ славѣни казватъ Раменъ вм. Равень (Армонія — Рамония — **Рамьнъ** — **Равьнъ**). И наистина, съ заселението на славѣнитѣ въ тия крайща, на Брѣгалница вмѣсто градъ Армонія намираме Равень. Тамъ именно, **въ градъ Равьнъ на рѣцѣ Брѣгалницѣ**, както ни учи Солунската легенда, е станало утвърждение на християнството между славѣнитѣ прѣзъ VII вѣкъ. За мѣстонахождението на този градъ можемъ да се догаждаме отъ днешната мѣстность „Рамна“ до село Тработивище край горна Брѣгалница³⁾. На това мѣсто се намиратъ развалини отъ стари сгради.

Много повече знаемъ за името Брѣгалница. Въ древность, прѣди да дойдатъ славѣнитѣ, това име звучело Баргала (Вѣраула) и било давано на градъ въ Македония II⁴⁾. Баргала било и епископско сѣдалище; това знаемъ отъ актоветѣ на халкидонския съборъ въ 451 г., дѣто стои и името на баргалския епископъ Дардания⁵⁾. Когато славѣнитѣ заседнали въ Македония, името на

¹ Вж. у моята книга за Сѣверна Македония и Кюстендилъ, която ще излѣзе скоро отъ печатъ.

² Hieroclis Synecdemus у Tafel, Const Porph. 12.

³ Г. Ангеловъ. Кюстендилъ, 1900, стр. 7.

⁴ Hieroclis Syn., 12.

⁵ Лепорскій. Исторія Фесалоникскаго екзархата, 310.

градъ Баргала получило славѣнско осмисленіе и сближеніе съ думата брѣгъ, произнасяна тогава *бр'агъ* или *бр'агъ*, та Брѣгалница. За това имаме необоримо свидѣтелство и у Теофилакта, който пише името както се е произнасяло — Брѣгалница (Βραγαληνίτζα¹). Дали обаче въ славѣнската епоха името Брѣгалница се е давало и на рѣката и на градъ край нея, както сега Струмица се вика и рѣката и лежащия край нея градъ, не може да се каже положително. Съ изричното горно извѣстие за съществуване на християни и епископия въ Брѣгалница, редоветѣ въ Успѣнието на Кирила Философа **потомъ же шдѣ въ Брѣгальницѣ и обрѣтъ ѿ словѣнскаго языка нѣколко крщенѣ** се оправдаватъ най-пълно, само че тука ни най-малко не се разбира Кириль, братътъ Методіевъ, а Кириль Кападокійски отъ VII вѣкъ.

Изрично свидѣтелство за уреждането на брѣгалнишката епископия намираме у Теофилакта, въ неговото дѣло „Страдание на тивериополскитѣ мѣченици²). Въ врѣмето на Бориса въ българската земя се явили покойни вече свети хора, които цѣрѣли неджгавитѣ вѣруещи. Особени чудеса вършели струмишкитѣ (тивериополскитѣ) мѣченици, чиито тѣла почивали въ Струмица (Тивериополъ). Мълвата дошла и до царъ Бориса. Като горещъ закрильникъ на божественитѣ нѣща, царътъ заповѣдалъ да издигнатъ храмъ въ брѣгалнишката епископия (ἐν τῆς Βραγαληνίτζης ἐπισκοπῆ³) и тамъ да прѣнасятъ мощитѣ на чудотворцитѣ. Мѣстниятъ български управитель (ἄνδρα Βούλγαρον; Таридинъ построилъ храма и, като събралъ архиереитѣ и свещеницитѣ, войводитѣ и много народъ, тръгналъ съ множеството съ пѣснопѣнния къмъ Струмица. Струмичани обаче не давали по никоий начинъ да имъ се зематъ светцитѣ, но по увѣщанието на войводата (комисъ) и архиепископа да послушатъ желанието на своя царъ Бориса, тѣ отпуснали мощитѣ на трима отъ светцитѣ. Въ брѣгалнишкия храмъ, дѣто били поставени мощитѣ, билъ учрѣденъ и особенъ клиръ, който извършвалъ богослужението на български езикъ (Αφωρίσθη δὲ τῷ θεῷ τούτῳ ναὸ καὶ κλήρος βουλγάρων γλώττη τὰ Θεῖα πελαιδευμένους⁴). При Симеона били прѣнесени мощитѣ и на другитѣ светци отъ Струмица въ голѣмия брѣгалнишки храмъ. Покрай митрополитския храмъ Борисъ съградилъ и други черкви въ брѣгалнишката епископия, която се е наричала и овчеполска. Това извѣстие е запазено въ

¹ Гл. по-долу.

² *Theophylactus*, *Bulgariae archiepiscopus*, *Martyrium* ss. *quindecim illustrium martyrum qui imperanti impio Iuliano Apostata Tiberiopolis, qua Strumitza bulgarice dicitur, passi sunt*, помѣстено въ гръцката Патрология на Миня т. 126 или въ IV т. на Теофилактитѣ съчинения.

³ Tom. IV, col. 201.

⁴ Tom. IV, col. 208.

старъ български лѣтопись, отдѣто извличаме слѣднитѣ важни за случая редове:

Тъ царь (Борисъ) кръсти всю землю българскую и създа църкви по земли българстви; и на рѣцѣв Бръгалници и тоу пріемъ царство, на овчи поли създа въли църкви¹⁾

Що се касае до питането — защо да се прѣнасятъ мощитѣ на светцитѣ отъ Струмица въ Бръгалница, когато се знае, че при Бориса и Симеона и двѣтѣ мѣста са принадлежели на българитѣ²⁾ мнѣнието на черковния историкъ Голубински, който отдава прѣнасянето на нѣмане до тогава епископия въ Струмица, е найправдивото³⁾.

Като е дума за бръгалнишката епископия, умѣстно е да се освѣтли още единъ тъменъ въпросъ отъ българската черковна история, въпросътъ за сѣдалището на епископията. За сществуване на градъ и епископия Баргала въ римско-византийската епоха споменахме по-горѣ. Дали обаче при нахлуванията на славѣнитѣ, аваритѣ и др. народи градътъ Баргала не е загиналъ, както туй е станало съ повечето Юстинианови градове и крѣпости, що ни изброява историкъ Прокопи отъ VI вѣкъ? Чини ми се, че разорението не е пощадило и Баргала, защото впоследствие освѣнъ рѣка Бръгалница не се споменава изрично и градъ Бръгалница. Само епископията е носѣла името на рѣката, както туй е бивало и съ много други епископии: маравската, величката⁴⁾ и др. Пък и самото название „бръгалнишка епископия“ не е траяло много, защото още при Бориса тамкашната епископия се е красѣла и съ друго име — проватска (овчеполска); сжщо и по-нататѣкъ бръгалнишката епископия се именува ту морозвиздска, ту малешевска, ту злетовска или лѣсновска, докато въ началото на турското робство не попадна подъ кюстендилската. Това промѣняване на названията е въ свръзка съ епископското сѣдалище и областното название. Освѣнъ у Теофилакта, другадѣ не се срѣща названието „бръгалнишка епископия“. Така, на цариградския съборъ въ 879 г. не личи никакъвъ бръгалнишки епископъ, а личатъ двама „проватски“. Единиятъ проватски епископъ (Προβάτου) билъ Мануилъ, а другиятъ проватски (Προβάτων) се викалъ Лъвъ⁵⁾. Първиятъ е билъ провадийски

¹⁾ Споменик III, 191.

²⁾ Въ списъка на епископскитѣ мѣста подчинени на Цариградския патриархъ въ царуванѣето на Лъва Мѣдрія (886—912) Струмица но личи между епархиитѣ. Срв. *Tafel, Const. Porph.*, 45—51. Тивернополскиятъ епископъ на събора въ 879 г. е отъ фригийския Тивериополъ. Срв. *Гильфердингъ*, Сочиненія I, 76.

³⁾ *Голуб*, 63.

⁴⁾ *Баласчевъ*, Клименъ епископъ словѣнски, София 1896, стр. XXVIII—XXIX.

⁵⁾ Срв. у *Голуб*, 54.

епископъ (Прѡβατων, овца, както се и нарича Провадия отъ турцитѣ — Овча, име заето отъ българитѣ), а вториятъ — брѣгалнишкиятъ, чийто титулъ е даденъ по името на брѣгалнишката котловина — Овче-поле, Прѡβατα. По-нататѣкъ виждаме, че титулътъ на епископа пакъ се мѣни. Епископътъ отъ брѣгалнишкитѣ крайща е нареченъ морозвиздски въ списъка на епископитѣ прѣзь първото българско царство при Симеона, Петра и Самуила. Тука нѣма никакво закриване на брѣгалнишката епископия, а прѣименуване, защото, въ тѣй кжсо врѣме не било възможно, пѣкъ найсетнѣ и недопустимо отъ черковнитѣ традиции, да се затвори основаната отъ Бориса брѣгалнишка епископия отъ сжщия царъ или отъ близкитѣ му наслѣдници.

Брѣгалнишката епископия, слѣдъ като се е викала овчеполска, по-сетнѣ личи като морозвиздска. А Морозвиздъ е билъ градъ на срѣдня Брѣгалница, южно отъ градъ Качани, въ политѣ на Плачковца. Сега „Мородвисъ“ или „Морозда“ е село съ около 350 души население, повечето турци и малко българи, и съ развалини отъ стари черкви. Градътъ се поменавя прѣзь 1018 г. при падането на България подъ Византия. Когато византийскитѣ войски се промушали въ тѣснинитѣ на горна Струма и зели Перникъ съ други 35 крѣпости, когато самси императорътъ трѣгналъ къмъ Македония да прѣземе земитѣ на току-що убития послѣденъ български царъ Ивана Владимира, българскитѣ велможи и градове мирно се прѣдавали на императора съ цѣлъ да запазятъ правдинитѣ си. Пратеници отъ Морозвиздъ (Μωροβίσδος), Битоля и Липлянь прѣчакали императора въ градъ Мосинополъ и му прѣдали своитѣ градове ¹). Арабскиятъ географъ Едризи отъ XII вѣкъ миналъ прѣзь Морозвиздъ отивайки отъ Кратово за Малешево. „Формендисъ“, казва той въ своята география, е градъ разположенъ на планински хълмъ и заобиколенъ съ лозя и обработени земи ²). Въ хрисовула на Василия Българоубиецъ отъ 1019 г. се изброяватъ главнитѣ мѣстаподчинени на морозвиздската епископия, която по-рано се викала брѣгалнишка:

Καὶ τὸν ἐπίσκοπον Μωροβίσδου εἰς αὐτὸν Μορόβισδον καὶ τὸν Κοζιάκον καὶ τὴν Σλάβιστην καὶ τὴν Σθλετβάν καὶ τὸν Λουκόβιτζον καὶ

И морозвиздскиятъ епископъ (да има подчинени) въ самия (градъ) Морозвиздъ, въ Козякъ, въ Славище, въ Злетово, въ Луковица,

¹ Ἐν ταῦτα δὲ (въ Мосинополъ) καὶ πρὸς βεας ἦκον ἐκ Πελαγονίας καὶ Μωροβίσδου καὶ Λιπενίου, παραδιδόντων τῷ βασιλεὶ τὰς πόλεις. Cedreni Hist. II, 467.

² Tafel, Const. Porph. 32.

τὴν Πιάνιτζαν καὶ τὴν Малέσσοβαν κληρικοὺς τε καὶ παροίκους τε.¹⁾
 въ Пиянецъ и Малешево 15 клирици и 15 парици.

Освѣнъ Злетово и Луковица, първото — голѣмо село въ Кратовско съ 1000 жители, а второто — съ сегашно име Луково въ Кратовско или Луковица въ Осоговията, останалитѣ изброени въ морозвиздската епархия имена са названия на мѣстности, жупи, а не на отдѣлни селища. Така, Козякъ наричатъ мѣстността и селата, около 60, между рѣкитѣ Крива и Пчиня; Славище или сега Славишко поле се нарича долината на рѣка Крива съ около 30 села; Малешево и Пиянецъ (Пеония стара) са мѣстности, първата по горна Брѣгалница съ около 15 села, а втората — по сѣдна Брѣгалница та до Струма въ Кюстендилско — съ около 50 села.²⁾

По-нататъкъ, въ списъцитѣ на епископитѣ подъ Охридската патриаршия отъ XI—XII в. намираме морозвиздската епископия названа веднъшъ малешевска (ἡ Малέσσοβα)³⁾, втори пътъ пакъ морозвиздска (ὁ Морοβισυδίου), а епископътъ се нарича малешевски (μαλεσόβης).⁴⁾ Отъ това проф. Гелцеръ заключава, че прѣзъ XI в. епископското сѣдалище било минало отъ Морозвиздъ въ Малешево.⁵⁾ Твърдението обаче е прѣбързано: сѣдалището на епископията сѣ си е оставало въ Морозвиздъ. Прѣзъ XI—XII в. крайщата Морозвиздско и Малешевско съставяли една обща провинция, и понеже обикновено второто име е поставяно на първо мѣсто (Provincia Malesovi et Morovisdii както е въ грамотата на имп. Алексия III отъ 1198 г.⁶⁾, и епископа споредъ това сж титулували, покрай морозвиздски още и малешевски. Знае се при това, че градъ Малешево не е имало. Пъкъ най-сетнѣ и хрисовулътъ на Душана отъ 1347 г. за присъвокуплението на морозвиздската епископия къмъ злетовската показва най-убѣдително, че името „малешевска“ не е било въ свръзка съ епископското сѣдалище. За този хрисовулъ ще кажа ей сега.

За по-нататъшната близка сждба на морозвиздската епископия не знаемъ нищо, но изглежда че тя ще да е западнала, а епископството съ градътъ — осиромашели. Ето защо въ 1347 г., кога се събралъ черковенъ съборъ въ Скопие за уреждане черковнитѣ дѣла на Душановата държава, било рѣшено, щото запустѣлата отъ

¹⁾ Byzant. Zeitschrift II, 43.

²⁾ Сега сѣверниятъ Пиянецъ съ главни села: Тишаново, Ваксево, Койно, Раково, Страдалово, Рашка-Грашица и др. припада къмъ кюстендилската околия, въ княжество България.

³⁾ Byz. Zeitschrift, I, 257.

⁴⁾ Ibidem II, 52.

⁵⁾ Ibid. II, 52: Es scheint demnach, dass im 11. Jahrhundert die Kathedra von Morozvzd nach Malesovo verlegt ward.

⁶⁾ Zacharias Lingenthal, Jus Graeco-Romanum III, 560

много години морозвиздска епископия въ село Морозвиздъ да се присъвокупи подь новочрѣдената нова епископия, злетовската, която била въздигната отъ игумения въ епископия. Духовниятъ центъръ на злетовската епископия билъ наистина близкиятъ манастиръ на св. Гаврила Лѣсновски, обаче официално епископията се именувала злетовска, по името на близкия градецъ Злетово, важно на врѣмето си рударско мѣсто, дѣто е прѣбивавалъ и епископътъ. Душанъ казва: **Поискаше оубрѣтосмо въ власти тои епископию Морозвиздѣскоу ѿ многихиу лѣтъ запустѣвшоу и подложисмо ю подъ епископию светыхъ архиггелъ въ Злетовѣ съ селомъ тѣмъ Морозвиздомъ...**¹⁾ Първиятъ епископъ въ Злетово, както се учимъ отъ единъ записъ отъ 1353 г., билъ Арсени.²⁾

Но и съ прѣмѣстване на сѣдалището си брѣгалнишката епископия не е промѣнила своитѣ граници, посочени въ горѣприведената извадка отъ хрисовула на Василия Българоубиецъ, защото и Лѣсновско и Злетовско са влизали въ брѣгалнишката или овчеполска област, както се учимъ отъ селата, изброени въ сѣщия хрисовулъ на Душана и отъ слѣдния записъ отъ 1330 г.: **въ тоже лѣто свършн са книга сиа въ власти вчепольскои въ хорѣ златовствѣи, въ горѣ лѣсновствѣи, въ манастири стго архистратига Михаила.**³⁾ И тѣй, още отъ самото основание на брѣгалнишката епископия било ѝ речено да мѣни сѣдалища и наименования. Слѣдъ изоставяне официалното „морозвиздска“ епископия, името Морозвиздъ се споменава прѣзъ 1571 година въ записъ, писанъ при **ѣгоуменуу ѣромонахоу Павлоу, сыноу Инкифора Морозвиздскаго въ лѣто водъ маиѣ ка**⁴⁾

А кога точно е била закрыта и лѣсновската епископия, паметницитѣ не ни казватъ. Знае се само, че вече рано прѣзъ турското робство сичкитѣ морозвиздски и овчеполски крайща бѣха подь велбуждската или коласийска (кюстендилска) архиепископия.⁵⁾ А сега е редъ да кажемъ и за нея отъ основанието ѝ та до XV в., кога сѣдалището ѝ било подпаднало подь турската държава.

Христианството, както видѣхме, бѣ пуснало отрано още корени въ Македония и Дакия. Дакийски епископи участвуватъ на първитѣ черковни вселенски и помѣстни събори въ IV вѣкъ. Дакийската и македонска области бидейки римски, пъкъ и слѣдъ раздѣлата на империята като попаднали въ голѣмата илирска префектура, която

¹⁾ Гласник XXVII, 290; *Флоринскій*, Памятники законод. дѣят. Душана. Кіевъ 1888, стр. 88.

²⁾ *Стојанович*, Записи I, 38.

³⁾ *Стојанович*, Записи I, 26.

⁴⁾ *Idem*, ib., 214.

⁵⁾ *Id.* ib., 371; Глас LVIII, 222—224.

духовно била подъ западъ, то и слѣдъ свършъка на римската империя въ 476 г. илирскитѣ епископи продължавали да са въ зависимостъ отъ римския папа. Цариградскитѣ императори, като не искали да подигатъ черковни спорове, признавали която духовно била подъ западъ, то и слѣдъ свършъка на римската империя въ 476 г. илирскитѣ епископи продължавали да са въ зависимостъ отъ римския папа. Цариградскитѣ императори, като не искали да подигатъ черковни спорове, признавали по неволя черковната папска властъ въ западнитѣ свои области, толкозъ повече че се заблѣзвало извѣстно доброволно влѣчение у илирското духовенство къмъ римския прѣстолъ. Ето защо когато византийскитѣ императоръ Анастасий се опиталъ, прѣзъ 515 г., да упражни извѣстни репресалии спрѣмо духовенството въ Илирика, не сполучилъ. Прѣзъ есенята сжщата година били повикани въ Цариградъ петима илирски епископи: Лаврентий лихридски (охридски), Домнионъ сердикски (софийски), Алкисонъ никополски (Никополъ отъ Епиръ), Гайянь наиски (нишки) и Евангелъ пауталийски (велбуждски, кюстендилски). Прѣстарѣлиятъ лихридски епископъ, слѣдъ дълго арестуване въ императорския дворъ, билъ върнатъ при паството си, но на наиския и никополския било сждено тамъ да си намѣрятъ гроба; само сердикскитѣ и пауталийскитѣ епископи били допуснати да се върнатъ на катедритѣ си затова, че императорътъ се боелъ отъ бунтъ въ илирскитѣ войски въ Софийско и Кюстендилско (ob metum illyriciani catholici milites).¹

За избѣгване на по-нататъшни черковни спорове, императоръ Юстинианъ въздигна въ Илирика въ 545 г., съ позволение на папа Вигилия, нова архиепископия — Първа Юстиниана, замѣстница на римския прѣстолъ. Пауталийската епископия, близка до първоюстинианската, влизала съ много други подъ послѣдната. На втория цариградски съборъ (553 г.) присѣтствува пауталийскитѣ епископъ Фока (Phocas religiosissimus episcopus Potaliensis).

Заедно съ прѣкъсване извѣстията за града Пауталия прѣзъ слѣднитѣ вѣкове, спиратъ и свѣдѣнията за пауталийското епископство, което подъ име велбуждско се вѣстява едва къмъ края на първото българско царство, при Петра и Самуила. Отъ хрисовула на царъ Василия личи, че епископството се е простирало между срѣдешкото, нишкото и морозвидското (брѣгалнишкото), като е обхващало на изтокъ Германия и Разлогъ:

Καὶ τὸν ἐπίσκοπον Βελεβουσδίου εἰς αὐτὴν τὴν Βελεβούσδα καὶ τὸν Σουνδιάσκον καὶ τὴν Γερμάνειαν καὶ τὸν Τερίμερον καὶ τὸν Στοβὸν καὶ κάτω Σουνδέασκον καὶ τὰ ῥάσλογα κληρικοὺς τε καὶ παροικοὺς τε.²

И епископа на Велбуждъ (да има) въ самия Велбуждъ, въ Сжтѣска, въ Германия, въ Теримеръ, въ Стобъ, въ Долня Сжтѣска и въ Разлогъ 15 клирици и 15 парици.

¹ Ленопскій, 158—159.

² Byz. Zeitschrift II, 43.

Повечето отъ току-що изброенитѣ градове и мѣста още сѣществуватъ било подѣ същото име, било подѣ друго. Митрополитскитѣ градъ Велбуждъ е днешниятѣ Кюстендилъ. Градътъ и епископията се намиратъ подѣ българско черковно вѣдомство отъ врѣмето на Бориса-Михаила та до края на XIII вѣкъ. Едва въ края на XIII в. епископията, заедно съ настаналитѣ политически промѣни въ Кюстендилско, прѣмина подѣ сърбитѣ, 1282 г., подѣ печската сръбска патриаршия, за да остане подѣ нея до 1766 год. Краятъ не е останалъ чуждъ и на византийското културно влияние и езикъ, особено прѣвъ XI—XII в. в. Знае се напр., че велбуждскитѣ епископъ Никифоръ, отъ края на XI в., билъ всецѣло отдаденъ на грѣцката образованостъ и дору се подвизавалъ на литературно поле съ бесѣдитѣ и тълкованията на св. Ивана Златоуста.

Единъ грѣцки рѣкописъ отъ този велбуждски епископъ, (ὁ ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου) отъ 1072 година се намира въ Парижъ.¹⁾ При Калояна (1204 год.) папа Инокентий III далъ на търновскитѣ митрополитъ Василия титлата примасъ, а на епископитѣ въ Велбуждъ (Анастасия) и Прѣславъ, които именува архиепископи, изпратилъ палиумъ²⁾ въ знакъ на тѣхното древно достоинство, наединия като замѣстникъ на архиепископията Първа Юстинияна, а на другия за споменъ на царското сѣдалище отъ първото българско царство. Сѣщитѣ митрополитъ Анастасий се споменава по-късно съ двама свои намѣстници епископи **Велбуждѣстѣи** Епифаний и Димитъръ въ Синодика на царя Борила.³⁾

Най-близко до епископскитѣ градъ Велбуждъ е била покраината Горна Сѣтѣска, около пролома на Струма, между радомирското поле и кюстендилското. Самото старобългарско име **сѣтѣска**, прѣдадено съ грѣцки букви като Σουνδιασκος или Σουνδέασκος, значи дефиле, тѣснина и тъкмо съответствува да е било дадено на селищата край клисурата отъ с. Калище до с. Рѣждавица, а вѣроятно и на едноимененъ градъ. За развалинитѣ на тукашното римско градище и за надписа съ името на крѣпостния управителъ (кастрофилаксъ) ще говоря на друго мѣсто. Сега ще забѣлѣжа само, че въ свръзка съ старото име **сѣтѣска** е названието на близкото село Стѣнско⁴⁾, на изтокъ отъ което, по нивитѣ, личатъ стари зидове, тухли и хоросанъ.

¹ Coletti, Illyricum sacrum VIII, 246. Цит. у Томашека.

² Папата изпратилъ до велбуждскитѣ архиепископъ *Anastasio Archiepiscopo Bellebusdienti* специално писмо, обнародвано отъ *Migne, Innocentius III, Томъ. II, стр. 292.*

³ Издание на картографическия институтъ въ София, стр. 75.

⁴ Името би трѣбвало да звучи по сегашния мѣстенъ говоръ Сатеска. Изговорѣтъ Стѣнско е по-късенъ грѣцки прѣводъ на славѣнската дума съ прибавенъ още по-послѣ славѣнски суфиксъ — ско, защото сѣтѣска, дефиле, на грѣцки ще рече στενόν.

Градъ Германия е сегашното село Бая при Дупница. И това име ни учи за езиковно сродство между траки и славѣни. По звукъ и смисълъ тракийското герма отговаря на славѣнското горещъ и литовското горме (горещина)¹, и ще е дадено на града поради изобилни горещи води, бани. Сегашното слѣдователно название на селището е свободенъ прѣводъ на старото му име. Въ VI вѣкъ Германия е билъ единъ отъ виднитѣ градове на Срѣдиземна Дакия²). Императоръ Юстинианъ поправилъ крѣпостта му³). Великиятъ войвода, чието име пълни военната история на сѣщия вѣкъ, Велизарий, се родилъ въ Германия, както ни учи самиятъ му секретаръ, историкъ Прокопий⁴). Градътъ е продължавалъ да съществува и прѣзъ X в., при българското царство, както видѣхме, съ сѣщото си име. Прѣзъ XII в. прѣзъ него заминалъ арабскиятъ географъ Едризи. Пътникътъ дошълъ отъ Малешеву въ „Германия“, градъ хубавъ, разположенъ на равнище и заобиколенъ съ лозя и обработени полета, и продължилъ пътя си за Стобуни (Ихтиманъ) и Атралса (Срѣдецъ)⁵). По-нататкъ името на града заглъхва. Имаме обаче извѣстия за името на протичащата оттамъ рѣка, наречена въ грамотата на Ивана Шишмана за Рилския манастиръ — рѣка **Германщица**, сега Джерманъ. Сегашното селце Джерманъ, което нѣма никакви древности, ще е по-ново селище⁶). Много са обаче старинитѣ въ с. Бая: дѣлани гранитни камъни, зидове, стълбове, саркофази, жертвеници, парчета отъ мозаика и монети отъ римската епоха. Отъ единъ латински надписъ, посветенъ на Септимия Севера Благочестиви, виждаме, че селището е било още прѣзъ 193—221 г.⁷). По-нова, българско-византийски стилъ е хубавата но запустѣла черквичка св. Никола, както и двѣтѣ бани, отъ които едната е изоставена.

Селището Теримеръ ще се е намирало по сѣвернитѣ поли на Рила, ако може това да се сѣди по реда указанъ въ хрисувала на Василия, дѣто подиръ Германия иде Теримеръ и послѣ Стобъ.

¹ И у другитѣ сродни езици горещъ се казва: гарма у староиндийски, гарема у иранцитѣ (срв. Bartholomae, Altiranisches Wörterbuch, Strassburg 1905, s. v). Персийската дума герма, герме — горещина е минала и въ турски езикъ, та отъ тамъ ще бжде и названието гѣрме, давано на стария римски водопроводъ край Скопие, пъкъ и турската книжовна дума гермабъ — топла баня.

² Ἐπαρχία Δακίας μεσογείου. ὑπὸ κονσουλάριον, πόλις, ἔ. Σαρδική μητρόπολις, Παναλία, Γερμανά, Ναισός, Ῥεμεσίανα (Hieroclis Synecdemus, Bonnae, стр. 393).

³ Proc., De Aedificiis, Bonnae, стр. 267.

⁴ Proc., Bonnae, I, 361.

⁵ Tafel, Const. Porph., 32.

⁶ Пречекъ, Пжтувания, 615.

⁷ Arch. epigraph. Mittheilungen X, 73. Камъкътъ е прибранъ въ Музея въ София.

Името Стобъ на р. Рила ни наумѣва другъ едноимененъ древенъ градъ Стоби (сега Грацко на Вардаръ), столица на Пеония; названието е слѣдователно старо трако-пеонско, както и самото селище. Въ паметниците се явява най-напрѣдъ въ горѣприведения хрисовуль отъ 1019 г. По-късно, въ 1190 г., слѣдъ навлизане на кръстоносците къмъ Цариградъ, сърбитѣ се възползували и ограбили покрай други градове и Стобъ. Стобъ се е държалъ като градъ и прѣзъ XIV вѣкъ. Иванъ Шишманъ заповѣдва, што **градъ Стубъ никакоже да не иматъ** власт надъ рилските манастирски хора и тѣхните имоти. Стобъ сега е село съ много зидища, камени и др. древности.

Покрайнината Долна Сжтѣска ще да е обхващала селищата по струмската клисура между Четирци и Бобошево. Ако е съществувала въ X — XI вѣкъ и едноименна паланка — Долна **Сжтѣска**, тя трѣбва да се дири при с. Бобошево, не само поради посочения въ хрисовула редъ (Сапаревска баня, Стобъ, *Сжтѣска*, Разлогъ), но и поради стратегичността на мѣстото, пъкъ и поради нѣкои запазени старини. Въ и до Бобошево, което е на края на клисурата (сжтѣска), има петъ черкви, старински манастиръ „Св. Димитрия“, много оброчища; надъ селото въ клисурата стоятъ рушевините на едно градище, вѣроятно нѣкогашно укрѣпление. И при с. Пастухъ, въ горната частъ на клисурата, има 4 стари черквички като параклиси и едно уединено градище срѣщу селото, обаче въ селото нѣма никакви други старини, които да свѣдочатъ, че тука е имало въ срѣдните вѣкове градъ, както мисли Иречекъ; пъкъ и мѣстоположението не благоприятствува за градъ¹). Търсениятъ градъ Житомитскъ е другадъ. А че и прѣди 300 години Пастухъ не е билъ поголѣмо и заможнo селище, знаемъ отъ надписа въ черквата Св. Богородица, горѣ на канарата срѣщу селото, споредъ който ктитори на черквата са били не прѣдполагаемите граждани, а селяните отъ с. Блато.

На изтокъ велбуждската епископия се простираше дору до Родопите и обгръщала мѣстността Разлогъ, чиито главни паланки сега са Мехомия и Банско. Това обаче не траяло дълго врѣме. Прѣзъ XIV вѣкъ бидейки останалъ извънъ границите на кюстендилското войводство, пъкъ и при турците като се е броелъ подъ санджака Калиполи²), Разлогъ билъ отцѣпенъ отъ Велбуждъ въ черковно отношение.

¹ Ср. *Иречекъ*, Пятувания, стр. 608. Да се влѣзе въ селото или излѣзе съ кола е съвѣсмъ немислимо. Тукъ дору и лѣтно врѣме сж принудени да си служатъ съ малки сани за сваляне дърва. Пастухци, както и скринци, по-долу, сж бѣдни и измжчени хорина. „Да не е останало отъ баща, кой би се свргѣл у това место“... ми казваше единъ пастушанинъ.

² *Hadschi Chalfa*, Rumeli und Bosna, Wien 1812, стр. 73.